

Representantforslag 151 S

(2011–2012)

fra stortingsrepresentantene Hallgeir H. Langeland, Snorre Serigstad Valen, Eirin Sund, Truls Wickholm, Marianne Marthinsen og Jette F. Christensen

Dokument 8:151 S (2011–2012)

Representantforslag fra stortingsrepresentantene Hallgeir H. Langeland, Snorre Serigstad Valen, Eirin Sund, Truls Wickholm, Marianne Marthinsen og Jette F. Christensen om å utrede republikk som styreform i Norge

Til Stortinget

Bakgrunn

Norges styreform er arvelig monarkisk. Det innebærer at det formelle statsoverhodet innehas av en person som har arvet denne posisjonen, og ikke er gitt den av folket gjennom valg. Ifølge grunnloven står Kongen, som statsoverhode, over det folkevalgte parlamentet.

Enhver stilling som hviler på nedarvede rettigheter, er en anakronisme i demokratiske samfunn. Monarkiet er en fortidslevning fra et autoritært styre, og egner seg derfor dårlig som demokratisk symbol. Sist, men ikke minst, en overgang til republikk vil være det naturlige sluttpunktet på den demokratiseringen som startet i 1814, og som var sluttført da Stortinget fratok Kongen, ved unionsoppløsningen, de siste restene av formell makt.

Republikk er i dag den mest vanlige styreformen i verden. Forslagsstillerne ønsker å endre Grunnloven, slik at også Norge får et statsoverhode som er valgt av folket, det vil si en president. Det fremmes et separat grunnlovsforslag om dette, som skal behandles i stortingsperioden 2013–2017. Innen den tid er det rimelig at det også foreligger alternativer og vurderinger av hva slags republikk som eventuelt bør innføres. Blant de mest sentrale spørsmålene som bør utredes, er hvilken makt en president skal ha, og hvordan presidenten skal velges.

I representantforslaget her fremmes det derfor forslag om at Stortinget ber regjeringen utrede ulike alternativer for republikk som styreform i Norge, og legge vurderinger og forslag om dette fram for Stortinget i god tid før Stortingets behandling i neste periode av grunnlovsforslaget om innføring av republikk. Dette må gjøres senest innen utgangen av 2014.

Ulike typer republikk

Hva slags makt en president skal ha, hvordan presidenten skal velges, og hvor lenge en presidentperiode varer, er blant de mest sentrale spørsmålene som bør utredes.

Amerikansk vs. fransk vs. finsk president?

Det mest radikale alternativet er det man kan kalle et rent presidentstyre, som det amerikanske. Her velges president og Kongress i separate valg, og det er presidenten som selv velger sin regjering. Regjeringen kan ikke kastes av Kongressen, men det er Kongressen som har lovgivende og bevilgende myndighet. På samme måte som USA er også Russland en republikk med meget sterk presidentmakt. Presidenten er statsoverhode og leder for militæret. Det er presidenten som peker ut regjering og statsminister, slik at folkeforsamlingen kan ikke kaste regjering eller statsminister. I Norge, med sin parlamentariske tradisjon hvor regjeringen utgår – og kan avsettes – av parlamentet, anses nok et rent presidentstyre som den minst aktuelle modellen.

Et annet alternativ er et såkalt «semi-presidentstyre». Der velges presidenten ved separate valg, mens regjeringen utgår fra nasjonalforsamlingen.

I Frankrike er presidenten direkte valgt av folket, og har en særlig sterk posisjon i utenrikspolitikk. I utgangspunktet er det presidenten som velger stats-

ministeren og godkjenner dennes valg av ministre. I motsetning til under et system med rent presidentstyre er imidlertid statsministeren og regjeringen ansvarlig overfor den lovgivende makt, som kan tvinge regjeringen til å gå av ved et mistillitsvotum. I praksis vil dermed parlamentet avgjøre fra hvilket parti statsministeren skal komme. Frankrike har derfor opplevd perioder med såkalt «samboerskap», der presidenten kommer fra et annet parti enn statsministeren og regjeringen. Dette kan altså skje siden de to delene av den utøvende makten velges på forskjellig måte og har forskjellig legitimitetsgrunnlag. Presidenten har myndighet til å oppløse parlamentet ved å skrive ut nyvalg. Statsministeren utpekes av presidenten og godkjennes av parlamentet. Statsministeren er nummer to i rang i landet, og tar over for presidenten om han skulle dø.

For Norges del er muligens Finland et mer nærliggende ideal. Finland praktiserer, etter den konstitusjonen som ble vedtatt i 1999, en form for parlamentarisme. Der fungerer presidenten – blant annet ved regjeringsskifter – som en «gammeldags telefon-sentral», det vil si at alle linjer går gjennom presidenten. Finlands president er valgt direkte, styrer Finlands utenrikspolitikk og er øverstkommanderende over det finske forsvaret. Han eller hun utpeker også de øverste embetsmennene og dommerne i høyesterett.

Ulike måter å velge en president på

Et annet spørsmål som bør utredes er hvordan en president skal velges. Med tanke på legitimiteten blant folk er et presidentvalg hvor alle med stemmerett kan delta, nærmest naturlig å foretrekke. Samtidig vil nok spørsmålet om hvordan en president skal velges til en viss grad måtte henge sammen med hva slags funksjon og myndighet man ser for seg en president skal ha:

- Skal det i første rekke være en president med representasjons- og symboloppgaver, altså i praksis en videreføring av dagens kongefunksjon, kan dette tale for at presidenten velges indirekte. En modell er for eksempel at Stortinget peker ut presidenten, slik som det i dag gjøres med stortingspresidenten.
- Skal det være en president med større politisk autonomi, som den amerikanske, men også den franske og finske, taler dette for direkte folkevalg av presidenten. Det bør i tilfelle utredes hvorvidt det er mest hensiktsmessig med én presidentvalgomgang (hvor den med flest stemmer vinner), eller to omganger (som i blant annet Russland eller Frankrike) hvor de to med flest stemmer går videre til en siste valgomgang dersom ingen av dem får rent flertall i første runde.

Det er også mulig å se for seg en tredje mellom-løsning, nemlig at et utvalg av stortingsmenn sammen med landets fylkesordførere utpeker presidenten, omtrent slik det gjøres i Tyskland.

I debatten om hvordan en president skal velges, bør det også inngå vurderinger av hvorvidt en president kan avsettes utenom valg. I så fall bør det vurderes hvem som skal kunne kaste en president, og under hvilke forutsetninger det skal kunne skje.

Hvor lenge varer en presidentperiode?

Når det gjelder lengden på en presidentperiode, vil et utgangspunkt være å se for seg at den sammenfaller med parlamentet, altså med en periode på fire år. Spesielt gjelder dette om Norge får en president som velges av Stortinget. Det vil da følge naturlig at starten på en presidentperiode også sammenfaller med starten på en ny stortingsperiode.

Det kan være tre tilfeller hvor dette ikke gjelder. Det ene er hvis perioden på et presidentskap avviker fra Stortingets fire år, for eksempel fem eller sju år. Den franske presidenten blir valgt for en periode på fem år. Fram til år 2000 var presidentperioden på sju år, men ble da redusert og begrensningene på gjenvalg fjernet.

Det andre er hvis det blir en president som utpekes av et utvalg av Storingsrepresentanter og fylkesordførere. Selv om det da vil være naturlig med fireårs presidentperioder, er det ikke opplagt at en presidentperiode starter og stopper med parlamentsvalgene, da fylkesordførere velges etter fylkesvalg, som er to år etter (før) stortingsvalg.

Det tredje tilfellet er om man, uavhengig av hvordan presidenten velges, bestemmer seg for at en president skal velges på et tidspunkt som bevisst ikke sammenfaller med stortingsvalget, for eksempel at det er presidentvalg samtidig med kommune- og fylkestingsvalg. I Russland velges presidenten og regjeringen for en seksårsperiode, mens folkeforsamlingen velges for en femårsperiode.

Overgang fra monarki til republikk

Et sentralt spørsmål som utredningen bør ta sikte på å besvare, er hvordan overgangen fra monarki til republikk i praksis bør gjennomføres.

Andre spørsmål

Det bør også klargjøres hvilke formelle betingelser som skal gjelde for å stille som presidentkandidat (antall underskrifter, alder for valgbarhet, hvorvidt man må være tilknyttet et politisk parti eller ikke osv.).

Det må videre vurderes hvor mange ganger, og hvor mange ganger på rad, en president kan velges. I Russland kan for eksempel en person stille til valg og

velges som president så mange ganger man vil, men kan maksimalt velges for to perioder på rad.

Andre forhold som det må ses nærmere på er spørsmålet om presidentbolig, omfang og størrelse på presidentens administrasjon og de økonomiske konsekvenser av dette, for eksempel sammenliknet med dagens kongehus eller andre land med republikansk styreform.

Forslag

På denne bakgrunn fremmes derfor følgende

forslag:

Stortinget ber regjeringen utrede ulike alternativer for innføring av republikk som styreform i Norge. Vurderinger av de ulike alternativene, og forslag om hovedpunktene i en republikansk styreform, legges fram for Stortinget i god tid før Stortingets behandling i neste valgperiode av grunnlovsforslag om innføring av republikk, senest innen utgangen av stortingsperioden 2014–2015.

28. september 2012

